Somogyi Zoltán

Az egyetlen kiút

(Lackner László Vonzalmak és taszítások című kötetéről)

„…az életet a félsz elorozza.”
(Álvaró de Campos: Opiárium)

Egy vidéki értelmiségi számára, akit esetleg még meg is vert az isten valami tehetséggel, (ez már kapásból háromszoros hendikep) egy olyan korszakban létezni, és megpróbálni valamiféle normális, a felvilágosodás eszményei szerinti polgári életet működtetni, amikor a szimulákrumok mögötti valóságot analizáló kijelentéseket árulásnak bélyegzik, s az egyéni kiteljesedés útján számtalan mesterséges akadályt gördítenek az ember elé, a mindannyiunk által látott számtalan példa alapján úgy tűnik, csak három alapvető élettechnika kínálkozik. A makacsabbak, érzékenyebbek sértődötten alkoholistává válnak, ami persze inkább haláltechnika, lassú, módszeres öngyilkosság, amit a minden, de főleg a lélek önmaga elleni megvetése motivál. A kevésbé meztelen idegrendszerűek némi ifjúkori gyötrődés után lemondanak a vágyaikról, vagy a messzi jövőbe merengve dédelgetik magukban őket, és egyre fogyatkozó reménnyel várakozva csendben megalkusznak, lehajtott fejjel beállnak a sorba, és igyekeznek a lehetőségekhez mérten tisztességesnek megmaradva „karriert” csinálni. A többségnek sikerül is, szép, kérgesen vastag bőrt növesztve, takargatott elégedetlenségeiket és kudarcaikat cinikus és önirónikus félmondatokba sűrítve, amiket aztán csak bonyolult, sokszorosan túlbiztosított, önszabályozó redukciós szeleprendszereken át kiszisszentve engednek olykor-olykor, gyenge pillanataikban távozni. Egy kisebbségnek viszont ez csak ideig-óráig sikerül, aztán jön a meghasonlás, majd az undor, s hamarosan megint csak alkoholizmus lesz a kísérlet vége. És vannak a szerencsés kevesek, akik ugyan le-lemerülnek a mocsok fenekére, de mégis képesek égő tüdővel feltempózni a felszínre, és tapasztalataikat műalkotásokba transzformálva valahogy feldolgozni az életet. Úgy tűnik, az egyetlen valódi kiút a vidéki értelmiségi lét nyomasztó csapdájából, ha az értelmiségi megírja csapdahelyzetét, mert aki reflektál, az kiszabadulva van saját magából és nyomasztó szituációjából.

Lackner László gyűjteményes novellás kötete egy évtizedek alatt felépített kiskapu története, amin keresztül egy vidéki értelmiségi kimenekülhetett a levegőre. Az írás, a keserű élettapasztalatok szöveggé absztrahálása, olyan alkotó tevékenység, amely tartós egyensúlyba képes húzni a személyiséget. Belső egyensúllyal pedig könnyebb pengeélen táncolni, és megmaradni a helyesnek gondolt úton, amely mindig a legkeskenyebb.

A kötet címe: Vonzalmak és taszítások, eléggé találó, mert az írások többségének fő télmája az emberi kapcsolatok alteráló jellege, a szerelembe esés és az egymás meggyűlölése, mint két végpólus közötti végtelen árnyaltságú skálán való érzelmi hullámvasutazás. Talán lehetne még esetleg „Vágyálmok és veszteségek” is az írások gyűjtőcíme, mert a novellák szereplőit alapvetően jellemzi, hogy tetteiket, a társadalmi valóság által diktált kényszerítő erejű szükségszerűségek mellett, leginkább a vágyaik határozzák meg, amelyeknek egyáltalán nem, vagy csak időszakosan tudnak ellenállni, és a vágyak utáni hajsza során, a számtalan kompromisszum és megalkuvás közepette mindig elvesztenek fontos dolgokat, elsősorban emberi kapcsolatokat. Lackner írásai teljesen öntudatlanul, vagy legalábbis reflektálatlanul, nem explicit módon, mind arról szólnak, hogy a vágyak beteljesítésére való törekvéseknek, de a vágyak esetleges elengedésének is egyaránt komoly, súlyos következményei vannak.

A történetek jellegzetesen magyar miliőben játszódnak, egyértelműen felismerhető korszakban, de a történetek zöme mégis annyira archetipikus, annyira jellegzetes emberi alapélményekről szól, hogy behelyettesíthetők lennének akár nyugat-európai, vagy kaliforniai környezetbe is. Csak a kötet harmadik nagyobb egységének, amelyik a Történetek a vidám barakkból alcímet viseli, írásai kötődnek szorosabban a rendszerváltás előtti magyar valósághoz, hiszen a céljuk az, hogy annak groteszkségeit, olykor egyenesen morbiditását (Alkalmi kiruccanás) mutassák meg. De még ezek a novellák is általában olyan történetelemekkel dolgoznak, amelyek az antik kortól kezdődően végig folyamatosan jelen voltak az irodalomban: a beosztott (tányérnyaló) és feljebbvaló (hetvenkedő) kapcsolatrendszere, amely arra épül, hogy nyalni kell annak a talpát, akinek ki vagyunk szolgáltatva (A balek; Nyakig a gőzben), és hogy nem a teljesítmény

számít, mert nincs tisztességes versenyhelyzet, csak kapcsolatok és érdekek alapján kijelölt győztesek vannak (A nyúl), a vesztesek pedig másodrendűek, kiszolgáltatottak, elszeparáltak, és menedékük csak az álmodozás lehet, amivel viszont az a baj, hogy abból meg könnyen rémálmodozás válik (Utálom az úri gyereket).

A kötet írásában csupa olyan szituáció, jelenet, alaphelyzet szerepel, ami bárki számára ismerős lehet, akár mert maga is átélte, vagy pedig azért, mert a környezetében számtalanszor látta már. Lackner kevés helyszínnel dolgozik, de azok a legalapvetőbbek: lakás, iskola, munkahely, vendéglátó-ipari egységek. Ezeken zajlik a szereplők hétköznapi, közhelyes, banális élete. Az átlagembereknek tartanak tükröt az írások, akik unalmas, kiégett, kiábrándító, csalódást keltő, gyötrelmes, menthetetlen házasságokban tengődnek, amiket csak a pénzügyi szükségszerűség, vagy a látszat, illetve a gyerek iránti aggodalom tart össze (Natúr szauna; Az utolsó vendég). A házaspárok csak marják egymást, rég lerágott csontokat csócsálnak megcsömörlötten, pitiáner játszmákat folytatnak egymás ellen, folyamatosan és szándékosan ingerlik egymást, az egymással való kapcsolatuk rokkantjai, és ahol rokkantak vannak, ott háború zajlik (Vakjáték). A hétköznapok nyomasztó, szürreális voltával való szembesülést pedig olykor meglehetősen traumatikus, ideglelős élményként ábrázolja Lackner. Egyes szövegekben a házastárs, mint zavaró, idegen elem jelenik meg az ember életében, a házasságba zárt élet témája pedig kafkai módon kerül elmesélésre (Valaki járkál a lakásban).

A kötet leghosszabb elbeszélésében, a Végjáték című kisregényben, összefoglaló jelleggel térnek vissza a novellák legjellemzőbb momentumai. A középkorú, sikeresnek mondható vállaltvezető és élete négy női szereplőjének története tragikomédia, de a tablószerűen felvonultatott karakterek egyikével sem lehet igazán együtt érezni. Feleség, szerető, titkárnő, új szerető. A történet ciklikusan ismétlődik, de Aladár mégsem képes fikarcnyit sem fejlődni, még a hódítási módszerei is pont ugyanolyanok évtizedek óta. Csakhogy az idő eljárt felette, a potencianövelő túladagolása miatt kórházba kerül, megszégyenül, és a végén mindent elveszít, az összes nőt, de még a vezető beosztását is.

A novellákban több tipikus férfifantázia is megjelenik: szexuális kaland egy stoppos lánnyal; összeismerkedés egy vadidegen nővel a szaunában, ami alkalmi együttlétbe torkollik; eső elől ázottan templomba menekülés, ahol gyors és heves szeretkezés zajlik a gyóntató fülkében, vagy a sekrestyében a lánnyal, aki után régóta áhítozunk. Az írások többségében is inkább a férfi szemszögéből, és férfi narrátor elbeszélésében ismerhetjük meg a párkapcsolatok természetrajzát.

Ha meg kéne határozni a kötet címzettjeit, akkor azt mondanám, hogy azok a középkoruk vége felé járó férfiak, akik sikeresnek mondhatók, és sokat dolgoznak, de a házasságuk már csak nyűg, s a szeretőjük is kezd idegesítővé válni, akik egyre többet nosztalgiáznak, s próbálják visszaidézni, megragadni múltjuk fontos momentumait, akik leltározzák veszteségeiket, és pánikszerűen keresik az életük értelmét, hogy végre tisztába kerüljenek önmagukkal, mert az öregség kapujában hirtelen minden túl zavarossá vált. Csakhogy az ilyen férfiak nem olvasnak, mert nincs idejük rá, vagy ha mégis, akkor megmaradnak a klasszikusoknál. Mégsem mondható, hogy hiába röntgenezi át a kötet annak a generációnak a tipikus életpályáját, amelynek tagjai az 1940-es években születtek, mert a kényelmetlen igazság az, hogy ismét aktuálisnak látszanak az olyan témák, mint például, hogy mi mindent meg nem hajlandóak tenni a fiatalok egy saját lakásért (Sápadt a Hold; Kegyes hazugság); és mostanra, mire a rendszerváltás-kori eufória utolsó ködfoszlánya is eloszlott a szemünk elől, megmutatkozik az is, hogy a hatalom működésének mechanizmusai örökké változatlanok, és ebben tökéletesen hasonlatosak a férfitermészethez. A csapodárság biológiailag meghatározott tulajdonsága a hímeknek, vagyis (többnyire) nem jellemhiba, hanem egy mélyen bevésett ösztön késztetése.

Lackner László a Nyugat folyóirat prózaírói által teremtett, klasszikussá vált magyar epikai hagyomány ethoszához igazodva ír, annak eszményét látszik követni, ami vállalható és tiszteletre méltó szándék, s egyben jó iránytű, hisz letisztult, céltudatos, lényegre törő írásokat eredményez, amelyeket visszafogottan adagolva, néha egy-egy érzékletes, találó, eredeti hasonlat, vagy egy-egy lírai kép, esetenként pedig pontos fogalmazásban, éleslátóan valami összefoglaló szentencia színesít csak, a kevesebb néha több jegyében. Általában könnyen olvashatók a szövegek, jó svungjuk van, nincsenek bennük döccenők, hamar elolvassa őket az ember, kényelmes a terjedelmük, nem hosszúak, nem fárasztóak. Lackneren érződik a rutin, amitől a szövegei könnyednek tűnnek, mégis csiszoltak, fésültek, kidolgozottak. Azonban meg kell jegyeznem, hogy novelláit nem érdemes alaposabban megkapirgálni, mert új minőségek nem rejlenek a mélyben, az olvasó csak azt kapja, amit lát, a művek befogadása nem kíván erőfeszítést, szellemi munkát. Néha az lehet az érzésünk, hogy rendben van, hogy ismerős témákat, hétköznapi, banális eseteket, alaphelyzeteteket dokumentál és dolgoz fel, de mi újat mond ezekről? Bár a szövegek nem nyújtanak megrázóan erős esztétikai élményt, de reflexióra késztetnek, és múltunk, illetve rögzült viselkedési mechanizmusaink átgondolására, és már csak emiatt is érdemesek a figyelemre.

Anélkül, hogy kukacoskodni akarnék, azt is meg kell jegyeznem, hogy olykor azért vannak apró következetlenségek és képzavarok, meg figyelmetlenségből fakadó hibák a szövegekben. Például: „suttogta a szemébe" (49. o.) Vagy: az egyik

mondatban megnevez egy konkrét helyszínt, a Honvéd utcát, de a következő mondatban már az szerepel, hogy „azonosíthatatlan kisvárosi tájék" (7. o.) Ezeket igazán ki lehetett volna már javítani, hisz válogatott kötetről van szó.

Lackner László írásai közül azok a legélvezetesebbek, amelyeken személyesség, és önéletrajzi ihletettség érződik. A gyermek és ifjúkori eseményeket felidéző novellák atmoszférája különösen erős, és hamar beszippantják világukba az olvasót, talán a közös élmény okán, hisz mindenki volt gyerek, de talán azért is, mert Lacknernek különösen jó érzéke, és együttérzési képessége van ahhoz, hogy a gyermeki kiszolgáltatottságot, de ugyanakkor izgatottságot és álomszerű korlátlanságot megidézze, megfogalmazza (Találkozás az apácával). Nem véletlen az 1956-os kamaszregényének, A skorpió jegyébennek a sikere és elismertsége.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Lackner csak, mint ifjúsági író alkothatna igazán maradandót és értékeset, mert ha a Vonzalmak és taszításokat úgy tekintjük, mint egy életmű összegzését, akkor egy módszeres, elkötelezett író portréja rajzolódik ki belőle, aki elismerésre méltó teljesítménnyel dolgozta fel annak a társadalomnak a jellegzetes alapélményeit, és rajzolt meg a benne lehetséges tipikus életsorsok közül néhányat, amelyben mi mindnyájan szocializálódtunk. Arról a társadalomról mesélnek parabolákat novellái, amelyben a nyomorult családi, munkahelyi és közösségi viszonyok közül kitörni nem kínálkozott túl sok remény; amelyben a látszat, a valaminek mutatni magunkat fontossága alapvető volt a túléléshez; amelyben a nyugati életformát szánalmasan, ügyetlenül majmolva próbáltuk megédesíteni az átvitt értelemben, de szó szerint is szürke napokat, hónapokat, éveket, amelyek tébolyítóan egyformán múltak el.

Akár még vádolhatnánk is Lacknert azzal, hogy kiábrándítóan realista képet fest az emberi viszonyokról, különösen a házasságról, de a helyzet az, hogy az írások csak realisták, és a világ az, ami kiábrándító. Lackner elbeszélései mégsem keserűek, cinikusak, vagy gúnyosak. Nem ostorozza írásai szereplőit esendőségeik miatt, csak ábrázolja őket. Lehet ugyanis állást foglalni azzal is, ha csak egyszerűen leírjuk a tapasztalatokat. Együttérzően, visszafogottan, intellektuálistávolságtartással, értelmiségi attitűdből. Mert a múlt mindnyájunk személyes múltja is, lényünk elidegeníthetetlen, megtagadhatatlan konstituáló tényezője. Mert így az is kiderülhet, hogy a felszín alatt minden magát erősnek, határozottnak, győztesnek, törtetőnek mutató férfi, és persze sok nő is, zavarban van, félénk, vívódó, bizonytalan, és esendő figura. Gyermeki lény, akit vonzalmak és taszítások rángatnak ide-oda, olykor nagyon fájdalmasan, máskor meg csak érthetetlenül, szeszélyesen. Csak az írás, és az olvasás horgonyozhat le bennünk legalább annyira, hogy megtalálhassuk a horizontot, amihez viszonyulhatunk.

(Pannon Tükör Könyvek, 2010.)
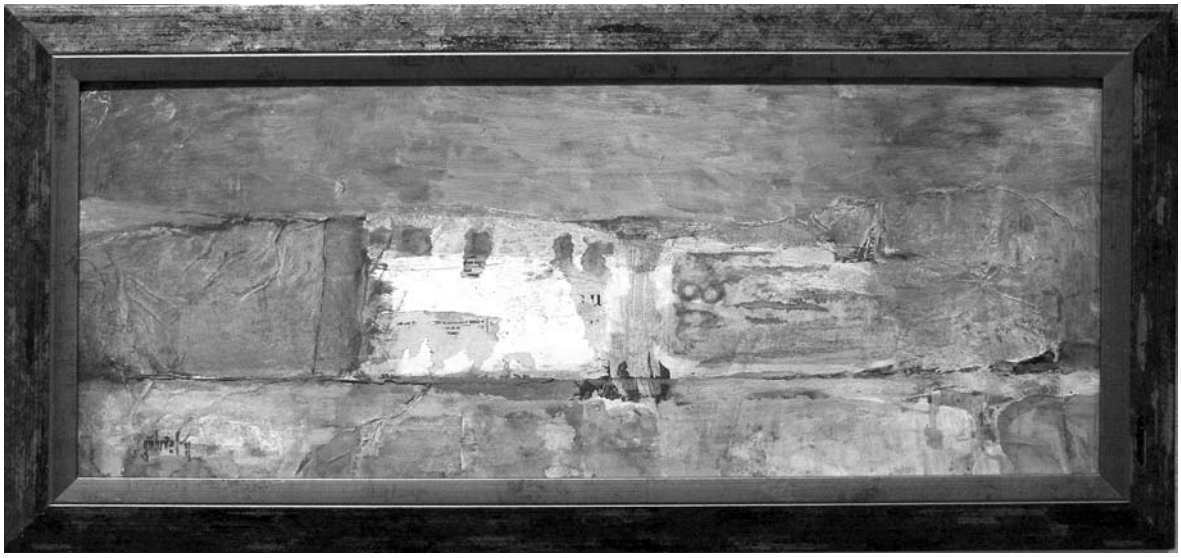
Gábriel József: Erőd